

Владан Д. Станковић

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

Центар за црквене студије, Ниш - Србија

e-mail: vstankovic40@yahoo.com

ПОЛОЖАЈ БУДВАНСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ И БУДВАНСКИ ЕПИСКОПИ У XV ВЕКУ

Апстракт: Циљ рада биће да се одреди којем црквеном центру је припадала будванска епископија на источној обали Јадрана. Када је реч о настанку, ми свакако не можемо говорити са сигурношћу о тачном временском периоду када је епископија у Будви настала. Обавијена легендом, као и недостатком историјских података који представљају велику препреку у разрешавању овог питања. У другом делу рада биће речи о будванским епископима и њиховом титуларном положају као и о утицају млетачке односно српске власти на црквени живот у Будви.

Кључне речи: Будванска епископија, Барска архиепископија, Дубровачка архиепископија, титуларни епископи, свештенство, српска црква, римокатоличка црква, Венеција.

I

Истичући заставу Св. Марка, Млетачка република се у области Зетског приморја током XV века суочавала са комплексним политичким и црквеним приликама. Однос млетачке власти према црквеној имовини и епископима био је крајње опрезан и савестан, водећи рачуна о сопственим интересима. Млетачке власти су инсистирале да епископи буду њихови грађани и да стварно бораве у својим дијецезама, чиме би била омогућена контрола државних власти над црквеним пословима и дисциплина у верским питањима на локланом нивоу, што су биле битне премисе успешне владавине посебно у крајевима где су се одвијале сложене друштвене и економске промене и у којима су католичке епископије представљале оазе у доминантно православном окружењу¹.

Будва је била једна од малих и бројних епископија у Зетском приморју и Млетачкој Албанији. Прошлост ових епископија сеже у далеку прошлост када се романско становништво склањало пред Сеобом народа, преносећи своје епископије у нове крајеве². Дисконтинуитет римског живота у градовима, који се огледа у варварским разарањима истих, условио је и нестанак црквених центара у унутрашњости Балканског полуострва. То је цркву приморало да се прилагоди промењеним условима. Иако је тиме урушена црквена организација, ипак на рубовима тог организма налазе се трагови хришћанства које је опстало. Словенско

1 Митровић, 2014, 943–945.

2 Антоновић, 2003, 25.

освајање је условило стварање нових политичких структура на Балкану³. Период од пада Дунавског лимеса до XI века, због недостатка извора остаће пун претпоставки и отворених питања. Један од таквих догађаја, наводно из IX века, који је забележен и ушао у европску литературу о средњем веку јесте и легендарни сабор на Дувњу 877. године и уздизање Дукље у ранг архиепископије од стране краља Светопелека и наводну дозволу папске курије. Међу потчињеним епископијама наводи се и будванска епископија⁴.

Овде треба напоменути и легенду о самом настанку Будве, и њеном оснивању од стране *свеиштенника* или *калуђера* грчког обреда. То упућује на њену старину и улогу цркве у раносредњовековном граду⁵. Треба скренути пажњу и да је црква Св. Марије на рту у Будви саграђена 840. године⁶. Тачно време изградње и првобитни облик катедрале Св. Јована Крститеља нису познати. Постојећа грађевина је тробродна базилика без апсиде, са бочним певницама, хором и сакристијом. По начину градње и обележјима архитектуре, претпоставља се да је подигнута у XV веку. Према предању, црква Св. Јована се везује за VII век. Са јужне стране данашње цркве, откривена је тробродна базилика чији подни мозаици указују да би време настанка могли сместити између VI и VII века⁷. То је сврстава у најстарији сакрални објекат у граду⁸.

У XI веку, након што је митрополитско седиште у Дукљи уништено, обновљено је у Бару⁹. Булом коју је издао противпапа Климент III 1089. године, барска епископија се уздиже у ранг архиепископије. Том приликом се архиепископији у Бару потчињавају следеће епископије: Барска, Которска, Улцињска, Свачка, Пилотска, Скадарска, Дривастанска, Пилотска, Српска, Босанска и Требињска¹⁰. Како се и у епистоли папе Александра II из 1062. године *Петру, архиепископу Дукљанске и Барске цркве* такође не наводи будванска епископија, Фарлати закључује да се свакако пре поменуте епистоле будванска епископија потчинила Дубровачкој архиепископији¹¹. Из приложеног и даље остаје непознаница када је настала будванска епископија. Сима Ћирковић је настанак епископије сместио између 1089. године и средине XII века¹². На основу осталих извора можда би ову границу требало померити у нека ранија времена. Потпору треба тражити у сакралним објектима и у тврдњи Крсте Ивановића да је *грчко* свештенство поседовало град, што би могла да буде потврда да је Будва била епископски град¹³.

3 Ћирковић, 1997, 386–389.

4 Детаљно о сабору на Дувањском пољу са прегледом старије литературе у раду Живковића 2004б, 45–65.

5 Ивановић, 1965, 645.

6 Живковић, 2004, 154–155. Сакрални објекти и други споменици су потврда очуваности црквене организације која се развијала на пређашњој рановизантској основи. Прва половина IX века нам показује изузетно снажну градитељску активност на подручју од Бококоторског залива до Улциња.

7 Марковић, Вујичић, 1997, 146–147.

8 Антоновић, 2003, 40.

9 Детаљније о овом питању у раду: Станковић, 2014, 275–283. Са прегледом старије литературе.

10 AA I, nr. 68.

11 Farlati, *Illyricum sacrum VII*, 210.

12 Ћирковић, 1988, 12.

13 Антоновић, 2003, 37–38.

У наредном периоду све до краја XI века будванска епископија се не спомиње међу повељама које су потврђивале архиепископски статус Дубровачке, односно Барске цркве. Представници дубровачке цркве сматрали су да Бару припада само ранг епископије која је подложна њима, а Бар није имао претензија над дубровачком црквом, наводећи да се њена јурисдикција протеже до планина које је окружују, као и да Бару припада ранг архиепископије¹⁴. Борба Барске и Дубровачке архиепископије око права и јурисдикције обновљена је у време Вукана Немањића. Вукан је заступајући пре свега своје интересе, као краљ Далмације и Дукље, наступао и у улози заштитника католичке цркве. Тако је Барска архиепископија током 1199. године успела да оствари у сукобу са Дубровачком архиепископијом значајну победу, али се сукоб није стишавао, те се пренео и у XIII век. Том приликом, на сабору одржаном у Бару 1199. године, међу потписницима нема будванског епископа¹⁵. Ојбел у својој *Хијерархији* будванску епископију наводи као део Дубровачке архиепископије у периоду од 1198. до 1503. године¹⁶.

Са почетком XIII века, за барско-дубровачки сукоб посебно се заинтересовала и Венеција, с обзиром на то да су од 1205. године наступали као врховни господари и заштитници Дубровника. Вероватно тада, али и у уговорима који су касније склапани, било је, између осталог, предвиђено да се Венеција заложи да се дубровачка црква потчини, а у договору са папом, управо Венецији. Папска курија је овакве планове одбацивала и против њих се борила, не дозвољавајући да се остваре. На Латеранском сабору (концилу) 1215. године дубровачки архиепископ Леонардо, Млечанин, истакао је пред папом Инокентијем III да је погрешно пославши палиј барском епископу, који је, према његовим речима, дубровачки суфраган. Папа је своју одлуку образложио да је тим чином желео да држи српског краља у покорности. Састављена је и комисија која је имала задатак да испита сам барско-дубровачки спор. Комисија је донела одлуку да су дубровачке претензије неосноване и да Бару припада власт над свим парохијама у Србији¹⁷. За време понтификата Гргура IX (1227–1241), Дубровачка архиепископија је обновила сукоб са барском црквом. Нови Дубровачки архиепископ успео је да се обрати папи како би му потврдио раније привилегије његових претходника. Папа је то учинио и тиме признао права Дубровнику над: Котором, **Будвом**, Баром, Улцињом, Скадром¹⁸... Гргур IX је 1238. године потврдио права Дубровачке архиепископије¹⁹.

14 AA I, nr. 60, 63, 65, 68, 77, 81, 82, 84, 88, 91, 96, 101, 103; ИЦГ 2/1, 25; ИСН 1, 346; Ћук, 1986, 14. У XI веку у повељама папе Бенедикта VIII из 1022. године и повеља папе Гргура VII из 1076. Године, што се тиче дубровачке цркве и барске у повељама папе Александра II из 1067. године и повеље папе Климента III из 1089. године, нема помена будванске цркве. Са почетком XII века ситуација се у документима мења и будванска епископија се налази поново у повељама којима су се остваривале претензије ових двеју цркава. За дубровачку цркву 1102. године булом папе Пасхала II. Друга је из 1120. године коју је потврдио Каликст II. За барску цркву биће то повеља папе Каликста II из 1119–1124. године. Али, пре ће бити да се будванска црква налазила под дубровачком јурисдикцијом, јер низ папских потврда говори томе у прилог: 1142. Инокентије II; 1153. Анастасије IV; 1158. Адријан IV; 1167. Александар III; 1187. Урбан III; 1188. Клеменс III.

15 Ћук, 1986, 14.

16 Eubel, *HCM I*, 150, 419; Исти, *HCM II*, 112, 326.

17 Ћук, 1986, 15. Не треба изгубити из вида чињеницу да односи Папске курије и Венеције, током понтификата Инокентија III, нису били срдачни.

18 AA I, nr. 162; Ћук, 1986, 16.

19 AA I, nr. 171.

До обнављања сукоба дошло је 1242. године када је улцињски бискуп Марко признао црквену власт дубровачког архиепископа²⁰. Овај чин је свакако шкодио Барској цркви, то ће се убрзо показати на парници која је поведена између две архиепископије. Након што је барска столица остала упражњена 1246–1247. године, дубровачки архиепископ се жалио да се барска црква одметнула од њихове власти и да се приликом избора црквених старешина морају поштовати права дубровачке цркве²¹. Папа Инокентије IV, 1250. године потврдио је права Дубровачком архиепископу²². Формална парница пред папском столицом је и даље вођена. Решавање овако заоштрених односа између Дубровника и Бара било је у интересу самог Рима. Убрзо су се представници обе цркве нашли пред папом у Перуђи почетком 1252. године²³. Након излагања обеју страна, папа је наложио да се формира комисија која ће утврдити истину и спровести целокупан доказни поступак. Оваква парница је изискивала и велики трошак, а прагматичним Дубровчанима то више није било у интересу и нису желели да се још више задужују због парнице која би могла још дуго да потраје. Они су 1255. године повукли своје заступнике из Рима. Status quo одговарао је Барској архиепископији. Но то није био крај сукоба и претензија. Сукоб се није окончао и пренет је и у наредни, XIV век²⁴. Посебан проблем ће представљати и јачање Котора и његове цркве, што ће изазвати још један сукоб. Сукоб између барских архиепископа и которских епископа²⁵. Поред неколико података и већ чувеног писма папе Климента VI из 1346. године, које је подробно обрађено у науци²⁶, упутство које су дубровачке власти 1371. године издали будванском епископу Наталу, показује нам да је ипак ова епископија још увек потчињена Дубровачкој архиепископији²⁷. Са почетком друге половине XIV и кроз читав XV век, политички чиниоци биће још пресуднији у свакодневном животу црквених институција. Будванска епископија је, све до преузимања власти од стране Млетачке у Бару и Будви 1442. године, била под влашћу дубровачке цркве. Са доласком Андрије II 19. априла 1448. године на чело барске архиепископије²⁸ поклапа се и прелазак будванске цркве под њену јурисдикцију. Тиме је и духовна и световна власт била уједињена под окриље Млетачке републике²⁹.

II

Епископ или бискуп³⁰ (гр. ἐπίσκοπος, lat. episkopos) је реч грчког порекла и значи „надзорник“. Изведена је од предлога ἐπί – на и именице σκοπός – чувар. Епископ

20 Уз пристанак градских власти и краља Ђорђа (Вуканов син).

21 Farlati, 1817, 36; Ћук, 1986, 17.

22 AA I, nr. 197.

23 AA I, nr. 212.

24 Ћук, 1986, 17–18.

25 Митровић, 2011, 287–303 (са прегледом старије литературе).

26 Божић, 1979, 17–18; Антоновић, 2003, 40, 146–147.

27 Радоњић, 1934, I/1, 53.

Управитељ Дубровника будванском епископу, Дубровник 24. март 1371. године. Упутство Наталу, бискупу Будве, да у споразуму са градом Анконом, изради код папе потврду дубровачких привилегија за вечита времена. У Христово име, амин. Посланство брата Натала, епископа Будве, који је послат у град Анкону...

28 Eubel, HSM II, 89.

29 Farlati, 1817, 219.

30 Livingstone, 1997, 209.

је као наследник апостола уживао поверење Свете столице. Како би био изабран за епископа, кандидат је морао према канонском праву да испуни низ услова: легитимно брачно порекло (никако ванбрачно), старосно доба најмање 30 година, најмање пет година проведених у звању свештеника. Ту су и моралне особине које је један кандидат требао да поседује попут мудрости, прибраности, ауторитета и других врлина. Подразумевао се докторат теологије или канонског права стечен на једној од установа које признаје Света столица. Једном изабран и предложен бискуп стицао је назив *postulatus*. Преузимање саме епископије-дијецезе требало је да се обави у року од три месеца. Тако изабраном и именованом епископу, само је Света столица могла да суди, смени, премести или унапреди³¹. Именовање епископа припадало је папи почев од XIII века, док је раније пракса била да сам катедрални капитол предложи и изабере епископа. Остаци те праксе видљиви су и у епископијама Зетског приморја³². По доласку у постављену епископију, епископ је сазивао каптол (*capitulum*)³³ у главној цркви. Епископ је упознајући се са челницима цркве зацртавао основна начела којима ће се водити. Обавеза епископа је да надгледа да ли се крше црквени прописи и да ли долази до прекорачења моралних прописа. Барем једанпут годишње епископ је имао обавезу да сазове епархијски синод на којем се окупљало сво свештенство. Епископи су били дужни да редовно врше визитацију у својим парохијама како би имали у виду стање на терену. Његова је обавеза била и да бира нове људе за свештеничка звања³⁴. Преузевши власт у Зети, Венеција је наишла на обичај по којем домаћи људи нису могли бити бирани на место епископа због могућих злоупотреба и сукоба. Таква одлука је важила и у Будви и била део њеног статута³⁵.

Црква у Риму је током XIV и почетком XV века била у великим проблемима. „Вавилонско ропство папа“ (1308–1378) и Велики раскол (1378–1417) значајно су уздрмали римокатоличку Цркву. То се свакако рефлектовало и на слабије присуство и деловање на Истоку у том периоду³⁶. Положај римокатоличке цркве у Будви трпео је због политичких прилика у непосредном залеђу. Право постављање свештеника, на Приморју, било је замршено због тога што су на тај чин полагали право: Млечани, као политички господари поменутог простора, и папа, као поглавар Цркве. Млечани су често, понекад исхитрено, стављали до знања локалном становништву да нема поверења у целокупно становништво због велике изложености шизматичкој зарази³⁷.

Фарлати и Конрад Ојбел нам, на основу општих провинцијалних каталога и епископалних цркава, као и других писаних извора, доносе списак епископа који су се налазили на челу епископије у Будви. Највише су се ослањали на рад Јозефа Гарампе (1725–1792)³⁸. Истичући да је најтеже извршити попис епископа цркве, те је такав случај и са будванском црквом и њеним епископима. Подаци којима су располагали оскудни

31 http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P1D.HTM (Печ је о зборнику канонског права: *Constitutio Dogmatica de Ecclesia Lumen Gentium, DE ECCLESIIIS PARTICULARIBUS ET DE AUCTORITATE IN IISDEM CONSTITUTA* (Cann. 368– 430).

32 Čelebić, 2006, 36. Пример када је кнез Улциња 1406. године молио Сенат да за епископа поставе Матију који је предложен од стране капитола катедралне цркве Св. Матије.

33 Čelebić, 2006, 76–86.

34 http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_P1E.HTM; Čelebić, 2006, 37; Почев од понтификата Инокентија IV визитација је имала тачно прописан ток декретом *Romana ecclesia* 1246.

35 Статут, 1988, 66.

36 Спремић, 2005, 391.

37 *AAV* nr.2864, (10.02.1424) ; Čelebić, 2006, 297–298.

38 <http://www.archiviosegregatovaticano.va/giuseppe-card-garampi-9-vii-1751-marzo-1772/?lang=it>, биографија Јозефа Гарампе (1725–1792) на званичном сајту Ватикана.

су због удаљености епископије, непознавање прилика, мешање појединих епископа, због сличних имена, што је у великој мери отежавало рад и састављање коначног списка епископа који су се налазили на челу епископије у Будви³⁹.

Први Будвански епископи, чија имена су нам позната, јављају се у XIII веку. Била су то тројица монаха Птоломеј, *Incellerius* и Анзелмо, припадници реда пустињака Св. Августина. У XIV веку, на челу будванске епископије смењиваће се фрањевци Јован I, потом епископ чије име не знамо, и Јован II⁴⁰.

На чело будванске епископије нашао се извесни Јован III који је носио звање будванског епископа од 1361. до 1400. године⁴¹. Ако упоредимо листу епископа са оном коју доноси Ојбел, уочава се неподударност. Наиме, према Ојбеловој листи епископ Будве био је Јован Егрет, постављен од стране папе Климента VII у Авињону, 23. фебруара 1386. године, а пре њега се још наводе Алберт (*Albertus*) и Виљем (*Guilelmus*), као претходници Отона Родера⁴². Маријан Жугај је показао да ове епископе треба тражити на челу епископије *Bistuenis/Bistuanensis*⁴³. На основу писма папе Бонифација IX знамо да своје последње дане живота епископ Јован III није провео у Будви⁴⁴. Њега наводи и Ојбел под именом Јован *Luciani*, који је као и претходници у XIV веку припадао монашком реду фрањеваца⁴⁵.

Отон Родер је постављен за будванског епископа 23. децембра 1401. године⁴⁶. Припадао је монашком реду Доминиканаца (лат. *Ordo Fratrum Praedicatorum*). Након смрти Јована III, папа Бонифације IX поставља за епископа Будве Матеју из *Алеманије* (Немачке), који је такође припадао реду Доминиканаца. Како се Матеј није прихватио епископског трона⁴⁷, понтифекс је на његово место поставио Немца, Отону Родера⁴⁸. Балша III није дозвољавао епископу Отону Родеру да преузме епископску столицу (лат. *episcopalis sedes*). Власт над Будвом и осталим областима Ђурђа Страцимировића, на самом почетку XV века, Балша III је преузео од свог оца и заједно са својом мајком Јеленом обележио наредне две деценије сукобљавајући се са Млетачком.

У акцији, током Првог скадарског рата (1405–1412), у којој је капетан млетачке флоте Марин Каравело требао да пружи помоћ Скадру, успео је веома лако, преговорима, да заузме и Улцињ, Бар и Будву 1405. године. Будва је добила на челу града начелника, који је у име Венеције управљао градским пословима у начелу са аутономним градским органима. Сенат је одлуком донетом 22. априла 1406. интервенисао код будванског потестата да Отону Родеру омогући да уђе у своју

39 Farlati, 1817, 210.

40 Farlati, 1817, 212–215.

41 Farlati, 1817, 212.

42 Eubel, *HCM I*, 150.

43 Žugaj, 1986, 92–112.

44 Farlati, 1817, 215.

45 Eubel, *HCM I*, 150; Žugaj, 1986, 100.

46 Farlati, 1817, 215. 23. децембар 1401. године. Писмо папе Бонифација о постављању Отона Родера на место епископа Будве:

Епископ Бонифације, роб робова Бога, љубљеном сину Отону Родеру изабранику будванском, поздрав и апостолски благослов. Божанском милошћу постављајући итд. Свакако, још увек у добром помени на Јована будванског епископа, који је управљао будванском црквом: Ми желимо пошто је она упражњена да преко божјијег провиђења апостолске столице, корисна и пригодна личност управља итд.

47 Eubel, *HCM I*, 150. Матеја је био распоређен у Утрехту.

48 Farlati, 1817, 215.

епископију и да би он требао да буде потчињен барском архиепископу⁴⁹. Консекрацију (лат. *consecratio*) је извршио кардинал Милана⁵⁰. Да су се Млечани ипак осећали као освајачи, говори нам и чињеница да је управо Марин Каравело скинуо са олтара Св. Марије у Будви икону Богородице и запленио је. Балша је након успостављања мира захтевао од Венеције да поврати икону страхујући за пропаст великог броја хришћана⁵¹. Сенат је одговорио да је Каравело одсутан због државних обавеза и да ће се по његовом повратку решити питање иконе. Како даљих података о овој икони нема, а предање везује слику тзв. „Госпе будванске“ која се чува у цркви Св. Јована за цркву Св. Марије in punta, И. Божић претпоставља да је Марин Каравело вратио икону Будви. Међутим, овако дарезљив чин мало је вероватан. То је показао М. Антоновић, установивши да је та икона била једна од најпоштованијих реликвија улцињске катедрале, што упућује на закључак да икона никада није враћена у Будву⁵².

У периоду примирја, Будва је често била предмет договора, што је саме грађане плашило, вероватно страхујући од Балшине освете⁵³. Услови под којима су се предали познати су за Улцињ и делимично за Бар, док за Будву можемо претпоставити да су услови били слични. Први су власт Млетачке прихватили у Улцињу. Поред већ набројаних погодности које је нудио Каравело, обећао је још и судску власт. Забрањено је увоз и продају страног вина док има домаћег. Одредио им је и границе дистрикта, а на захтев Општине обећао да уколико напусте град, неће га предати било којој другој страни⁵⁴. Бару је доделио исте повластице, а барској архиепископији је враћена јурисдикција⁵⁵. Млечани су били изненађени заузимањем градова, што видимо из оклевања да се у њих упуте функционери и спремност да се са њима тргује како би се решио спор са Балшом III. Превелики трошкови су такође плашили Млечане. Међутим, Балша III је одбијајући понуде за мир учврстио намеру Млечана да се градови ипак задрже. У Будву је послат потестат са нотаром и двојицом слуга⁵⁶. Будвански потестат био је подређен начелнику у Дривасту. За првог потестата Будве постављен је Захарије Надал⁵⁷. Балша III био је приморан на преговоре. Већ крајем 1406. у Венецији су се водили преговори који би требало да окончају сукобе. Будва је била једини град који је Венеција била спремна да препусти Балши, наравно уз извесну провизију. До мира у том тренутку није дошло⁵⁸. Будву су током друге половине 1407. године напустили заповедник Бенедикт Бонфанте и потестат Захарије Надал⁵⁹. До склапања мира долази 1408. године по којем Будву са

49 AAV I/3, nr 1180.

50 Emery, Friedman, Speer, 2011, 921–925. Архиепископ Милана је у то време био чувени Петар Критски (око 1340–1410). Обарзовао се на Оксфорду и у Паризу, учествовао је у разним мисијама по Европи. Архиепископ Милана је постао 1402. године. Концил у Пизи га је 26. јуна 1409. године изабрао за папу са именом Александар V, поред већ два постојећа ривала Гргура XII и Бенедикта XIII. Преминуо је убрзо, 3. маја 1410. године.

51 Божић, 1979, 35.

52 AAV II/7, nr. 1974; AAI nr. 774 с.; Божић, 1979, 35–36; Антоновић, 2003, 168.

53 Антоновић, 2003, 291–292. Ако узмемо у обзир да је Балша кажњавао веома сурово, сакаћењем тела, одузимањем имовине, што је потврђено у изворима, страх је био оправдан. Али с обзиром на врсту прекршаја, *издаја*, казне су у складу са средњовековним нормама.

54 AA II, nr. 770; AAV III, nr. 1178.

55 AA II, nr. 774; AAV III, nr. 1177.

56 AAV III, nr. 1145.

57 AAV III, nr. 1151.

58 ИЦГ 2/2, 93.

59 AAV V, nr. 1257; nr. 1259.

Луштицом и соланама са 1.500 дуката годишње провизије добија Балша III. Незадовољан добијеним, мир није дуго потрајао, те су непријатељства обновљена. Венеција је додатно осигурала своја права на источној обали Јадрана откупивши јула 1409. године од Ладислава Напуљског право на Далмацију. Тиме је легитимисала своју политику, за коју ће морати и даље да се бори⁶⁰. Ако је епископ Родер и преузео своју епископију, у њој се није дуго задржао, јер је ситуација у Будви била јако неповољна. Због тога су и током друге половине 1407. године Будву напустили заповедник Бенедикт Бонфанте и потестат Захарије Надал⁶¹.

У таквој ситуацији тешко је поверовати да би се један католички епископ осмелио и остао у својој сиромашној епископији. Како је Будва од 1412. године поново под влашћу Балшића, склони смо да закључимо да католички бискуп свакако није присутан у Будви. Овде треба скренути пажњу на сличне примере. Наиме, када је деспот Стефан Лазаревић преузео Београд 1404. године, епископ је напустио град, а његови наследници су били далеко ван своје епископије⁶². Такву политику је наставио и деспот Ђурађ Вуковић на кога су се жалили фрањевци да их прогони⁶³. Фрања из Скадра, епископ Дриваста, морао је да напусти своју дијацезу због Балше III и уточиште је пронашао у Венецији. Дриваст је након смрти Балше III припао деспоту Стефану чиме је повратак у дијацезу онемогућен. Сенат је 1421. године разматрао могућност да Фрању у Риму препоручи за епископа Хвара и Брача. На крају је папа Мартин V маја 1424. године поставио Фрању за епископа Улциња⁶⁴.

Након краткотрајних сукоба и примирја долази до окончања рата. Мир са Балшом III постигнут је 1412. године и тада му је уступљена Будва, уз обећање да неће злостављати грађане због предаје из 1405. године. Детаљи владавине Балше III над Будвом нису познати. Током 1413. године боравио је у Будви када је издао повељу за манастир Праскавицу⁶⁵. Немирно затишје, оптерећено сукобима у свим сферама живота чекало је прилику да се непријатељства обнове. Миром нису били задовољни ни Млечани ни Балша⁶⁶. Балша III је 1419. године обновио своја непријатељства према Млечанима, чиме је отпочео тзв. *Други скадарски рат*. Млетачка флота на челу са Пјетром Лореданом је убрзо након успешних операција на Бојани успела да запоседне Будву 1421. године. Будва је предата на управу Котору⁶⁷. Балша III је 1421. године преминуо на двору деспота Стефана Лазаревића, оставивши му у наслеђе невелику земљу и рат са Венецијом⁶⁸. Његову смрт искористила је Венеција зауевши читаво Зетско поморје. Деспот Стефан Лазаревић се није одмах упустио у борбу за наслеђене поседе, већ је покушао преговорима да преузме власт над поседима⁶⁹. Приликом склапања примирја 1421. године, Будва је остала под млетачком влашћу. Деспот није одустајао од Будве, сукоби су обновљени током 1422. да би ново примирје 1423. године предвиђало да Будва са соланама у

60 ИЦГ 2/2, 98

61 AAV V, nr. 1257; nr. 1259.

62 Спремић, 2005, 398; Више о односу православне и католичке цркве за време деспота Стефана видети у: Антоновић, 1993, 19–23.

63 Божић, 1979, 24–25.

64 AAV II/11, nr. 2545; Farlati, 1817, 256; Eubel, HCM I, 229. Из приложеног произилази да је на самом терену важило правило *cuius regio, eius religio*!

65 Антоновић, 2006, 207–227.

66 ИЦГ 2/2, 108–118.

67 Исто, 127.

68 Калић, Срби у позном средњем веку, 129–130.

69 Божић, 1979, 175.

Грбаљском пољу припадну деспоту. До извршења уговора није дошло све до 1426. године. Тада је Будва коначно предата деспоту. Коначни мир потписан је 22. априла 1426. године у Вучитрну, а потписници су били Ђурађ Вуковић, са једне стране, и скадарски капетан Франческо Квирин, са друге⁷⁰.

На терену је на основу извештаја комисија извршено разграничење. Тако су на основу изјава из Дриваста из 1426. утврђене границе градских дистрикта у Зетском поморју. Између осталог, потврђена су права и јурисдикција православне и католичке цркве. Зетски митрополит је имао надлежност над областима у склопу деспотовине, али је задржавао и власт над црквама и манастирима на млетачким поседима. Његово ограничење јесте да не може да поставља игумане у цркви Св. Петра у Скадру и храму Св. Михаила у Улцињу без сагласности локалне власти. Католичке епископије са својим опатијама и црквама задржале су своју власт на обе стране као што је то било за време Балшића. У пракси је ситуација била другачија, млетачка власт и дуготрајни ратови утицали су да и црквена православна и католичка властелинства буду у расулу⁷¹. Да је ситуација заиста таква, говоре нам чињенице да су се и једна и друга страна оптуживале за непоштовање уговора. Деспот Ђурађ Вуковић је водио преговоре током 1431. и 1433. године како би се новим уговором окончали проблеми који су били у Зети. До коначног договора се дошло и потписан је Смедеревски споразум 1435. године. Оно што је битно за Будву, по овом уговору, јесте да је деспоту одобрено да у њој продаје со. Расправљало се и о верским питањима. Обе стране су се обавезале да ће поштовати црквену аутономију. Млетачке власти су морале да очувају поседе и приходе православног митрополита, са друге стране, Ђурађ је обећао да ће настојати да осигура права которског епископа над католичким парохијама у Србији, али да оставља папи да реши спор између которског епископа и барског архиепископа о надлежностима ових цркава над парохијама. Немамо податке да ли је Римска курија било шта одговорила и учинила по овом питању⁷².

У Будви се управо након овог споразума обрео зетски митрополит, у којој је столовао све до 1442. године када се град предао Млечанима⁷³. На челу зетске митрополије налазио се Јефтимије. Митрополија се константно повлачила с обале дубље у унутрашњост током XV века услед политичких догађаја и све јачом офанзивом римокатоличке цркве⁷⁴. Однос између деспота Ђурађа и митрополита Јефтимија није био срдчан. Иако је Јефтимије постављен у Будви и добио управну власт управо од деспота, они су се сукобили током деспотовог боравка на приморју од августа 1440. до априла 1441. године. Након тога, деспот га је заробио и са собом повео у Дубровник где га је извесно време држао као затвореника. Како Јиричек наводи о њему се расправљало и у дубровачком сенату. Митрополит је ипак успео да се избави и већ у октобру се налази поново у Будви⁷⁵.

До сада није познато због чега је избио сукоб између деспота и митрополита, али би могли претпоставити да је Јефтимије изразио неслагање поводом привилегије које је деспот 6. априла 1441. године потврдио Будви, изједначавајући њихова права са правима града Бара. У повељи се не назиру уступци зетској митрополији који је

70 ИЦГ 2/2, 149–151.

71 Божић, 1979, 95–104;

72 Божић, 1979, 15–36; Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, 174.

73 Јанковић, 1984, 201–202; Јанковић, 1988, 36–38.

74 Јиричек, 1952, 358–359; Спремић, 1994, 468.

75 Јиричек, 1952, 359; Јанковић, 1984, 138.

свакако очекивао извесне бенефите, јер се налазио као и сви тада у проблему са приходима. Посебно ако имамо у виду да је Српска црква у Будви имала поседе и приходе још од XIII века. Претпоставља се да је архиепископ Сава још у време првог путовања у Свету земљу 1229. године од краља Радослава добио поседе у Будви. Ту се налазио кастел са православним манастиром посвећен Пресветој Богородици, као и села у непосредној близини Будве: Требоље, Плавница и Бит. Поред двора, који су поседовали у Будви, српски архиепископи су убирали део прихода од продаје соли са будванске тржнице⁷⁶. Као кастелан Будве, зетски митрополит није се још дуго задржао, долазак Млетачке власти условио је ново померање, што је значило нове губитке прихода за цркву и нови ударац за православни живаљ у Будви и њеном залеђу. Након 1439. године, није било српске деспотовине. Иако је она пала, власт у Зети није била покорена. Деспот Ђурађ се надао да ће одатле успети да обнови своју државу. Том приликом је издао повеље⁷⁷ којима је потврдио повластице Бару и Будви⁷⁸. Убрзо се деспот морао повући из Зете у Дубровник и потом у Угарску. Крајем 1441. године прилично наивно је замолио, преко которског кнеза, да Млечани узму под заштиту његова места у Зети. Тада су Будва, Луштица и други поседи истакли заставу Св. Марка⁷⁹. Деспот Ђурађ није ништа предузимао за обнову своје власти у Доњој Зети све до 1448. године. Војне акције нису давале резултате, а ни дипломатска мисија, 1450. године у којој је деспот, између осталог, захтевао и Будву, није уродила плодом⁸⁰. Чини се, последњи фактор који је преломео и онако већ запечаћену судбину деспотових градова, па и Будве, јесте прелазак Стефанице Црнојевића на Млетачку страну. Будва је наставила да живи под млетачком влашћу све до 1797. године.

Јован IV⁸¹, односно Јован Blasii, наводно је постављеног за епископа будванског 1423. године. Фарлати је изразио сумњу да је ово будвански епископ, наводећи да је у исто време у Бугарској постављен извесни Јован. Ослањајући се и на Ј. Гарампу, Фарлати је навео и овог епископа са констатацијом да је могуће да су постојала два епископа један у Бугарској, а други у Далмацији – Будви. Ојбел у својој Хијерархији не наводи под таквим именом ни једног епископа Будве, али зато наводи епископа Видина, Јована Blasii-а који је постављен од стране папе Мартина V 21. маја 1423. године⁸², те овог епископа не треба убрајати међу будванске епископе. Позивајући се на Конзисторијална дела, за Матију⁸³ знамо једино да се његов епископат у будванској цркви окончао 1433. године. Податак када је епископ Матеј, свакако титуларни, могао почети да носи титулу будванског епископа остаје непознато. Матеја се наводи као помоћни епископ епископске столице у Утрехту, на шта је скренута пажња код К. Ојбела⁸⁴. Јован V⁸⁵, односно Јован Sillanego, Шпанац из реда доминиканаца, добио је титулу будванског епископа. Поставио га је папа Еугеније IV 23. марта 1433.⁸⁶ Ојбелу је такође познат и наводи га међу будванским

76 Јанковић, 1988, 31–38.

77 *Статут Будве*, 1988, 11–12.

78 Станојевић, 1956, 207.

79 Спремић, 1994, 266–267.

80 Спремић, 1994, 352.

81 Farlati, 1817, 212.

82 Eubel, *HCM I*, 150.

83 Farlati, 1817, 212.

84 Eubel, *HCM I*, 135; 150.

85 Farlati, 1817, 212.

86 Farlati, 1817, 216.

епископима⁸⁷. Међутим, Јована Силенга наводи и међу височке епископе у Босни. На основу папске потврде овог епископа треба убрајати у титуларног епископа Будве⁸⁸.

Јован Schedemecker (Шедемекер) постављен је за будванског епископа 27. јуна 1438. године⁸⁹. Припадао је реду Августинаца. Да је и Јован Schedemecker био само титуларни епископ видимо из чињенице да је као помоћни епископ Халберштата и приор манастира у Кведлинбургу био далеко од Будве. Преминуо је 1452. године⁹⁰. Јован VI, односно Јован Rubinis (Рубин), са Крфа, припадао је монашком реду Августинаца и поседовао је докторат теологије⁹¹. Папа Еугеније IV га је поставио за епископа Будве 21. новембра 1446.⁹² Прихватио је епископат, али није преузео дужност епископа у Будви, већ се нашао на челу епископске столице у Стону и Корчули. За нову дужност изабран је 20. септембра 1447. године⁹³, да би током наредних 9 година управљао том епископијом када је послат на нову дужност, 9. јануара 1456. године и постављен је за епископа Крита⁹⁴. Јакоб⁹⁵ који је потицао из породице Брибираца (Шубића), која је у доњој Далмацији била утицајна, припадао је реду фрањеваца. Након што је Јован Рубин послат у Стон и Корчулу, папа Никола V је одлучио да Јакоба постави за епископа Будве⁹⁶.

Хилгер (de Brugis) је титулу епископа наводно стекао у септембру 1446. године⁹⁷. Припадао је реду Кармелићана и имао је докторат из теологије. Био је помоћни бискуп у Келну и Лијежу⁹⁸. Током 1430. године постао је приор манастира у Маинцу, потом 1434. године у Стразбуру и, на крају, у Келну 1437. године. Помоћни епископ у Келну постао је 1440. године. Када је као папски легат Никола Кузански боравио у Немачкој током 1451–1452. године⁹⁹, Хилгер је дошао у сукоб са папским легатом. На инсистирање Н. Кузанског, који је сматрао да Хиглерово епископско рукоположење није валидно, октобра 1451. године био је кажњен. Остаје непознато како је Хиглер преузео или узурпирао титулу будванског епископа, притом имајући у виду да су нам управо за тај период позната два титуларна епископа који се један за другим смењују. Хиглер је преминуо у Лијежу 1452. године.

Примедбе на млетачку власт у Будви биле су изражене посебно када је потестат Будве, од 1446. до 1448. године, био Долфин. На његов рачун је изнето неколико оптужби. *Georgius Clibanarius*, човеку који је био задужен да га снабдева хлебом, Долфин је избио два зуба у нападу беса, јер хлеб није био задовољавајућег квалитета. Осим тога, задржао га је у затвору четири дана. Наредна оптужба на рачун Млечанина била је да је затворио три члана породице Зановић, да су их у затвору тукли, а да пре тога није изнео ни оптужбу на њихов рачун нити спровео суђење. Генерална оптужба

87 Eubel, *HCM II*, 112.

88 Eubel, *HCM II*, 106. Žugaj, 99–100.

89 Farlati, 1817, 216; Eubel, *HCM II*, 112.

90 Eubel, *HCM II*, 279.

91 C.Eubel, *HCM II*, 112.

92 Farlati, 1817, 216.

93 Eubel, *HCM II*, 241.

94 Eubel, *HCM II*, 114.

95 Farlati, 1817, 212.

96 Farlati, 1817, 216–7; Eubel, *HCM II*, 112.

97 Farlati, 1817, 217. Фарлати сматра да је у будванској катедралној цркви дошло до узурпације епископског престола 1446. године.

98 Eubel, *HCM II*, 112, 276, 278.

99 Sullivan, 1974, 382–428. Његова казна трајала је само док је Никола Кузански био у визитацији. Хиглер је задобио опрост од епископа и враћен је на стару функцију.

била је да је затварао људе и потом захтевао новац за њихово ослобађање. Затворио је и локалног свештеника и потом га протерао из Будве, на велику жалост верујућег народа. Уз симболичну новчану казну, Сенат је 1450. године одлучио да забрани Долфину да обавља било какву функцију у Зети и Млетачкој Албанији¹⁰⁰.

Да је стање католичке цркве у Будви било веома лоше и да се о духовном животу верника није много бринуло видимо из преписке сената и будванског потестата Јакоба Кверинија. Фра Димитрије је почетком шездесетих година XV века за плату служио у Будви. Како су Млечани свуда смањивали трошкове, августа 1451. године одлучено је да се и фра Димитрију смањи плата. Димитрије је иначе био из Скадра и припадао је реду доминиканаца. На молбу и поновљено писмо будванског потестата Кверинија да се плата врати Димитрију, јер је он једини католички свештеник у граду, Сенат је позитивно одговорио и вратио плату Димитрију¹⁰¹.

Барски архиепископ Симон (1461–1473)¹⁰² захтевао је од будванског становништва десетину прихода, а од њих је раније то захтевао и архиепископ Андрија де Мула (1448–1458), на шта нам указује приговор будванског становништва упућен сенату у Венецији 30. маја 1465. године¹⁰³. Будванска црква се нашла под власт Бара управо за време архиепископа Андрије и видимо да су он и његови наследници инсистирали на одређеном делу прихода.

У другој половини XV века знамо име само једног епископа Будве. У прилог тешком положају епископија на Зетском приморју говори нам и да су епископи Котора, који је спадао у безбедније градове, врло ретко боравили у својој епископији¹⁰⁴. Папа Сикст IV је 7. априла 1484. године будванску цркву доделио Јовану (de Wernigerode)¹⁰⁵. Да је и овај епископ био само титуларни видимо из чињенице да је био помоћни епископ у Халберштату¹⁰⁶.

Будванска епископија је током средњег века била предмет сукоба између Дубровачке и Барске архиепископије. Положај будванске цркве је углавном решаван парницама пред папском куријом која је својим повељама потврђивала права једне, односно друге архиепископије. На самом терену духовна власт је у потпуности зависила од световне. На основу онога што нам је познато, положај будванских епископа је кроз цео XV век био титуларан. Захваћена перманентно ратним вихором и могућношћу да буде освојена, са малим приходима, будванска епископија је била далеко од пријемчиве за немачке, шпанске и друге племиће који су у својим домовинама већ имали епископске положаје.

100 AAV XX, nr. 5553.

101 AAV XXI, nr. 5811; nr. 5835.

102 Eubel, *HCM II*, 89.

103 Farlati, 1817, 218–219. *Викарни архиепископ барски тражио је и сам попут архиепископа де Муле који је то раније чинио да му се да десети део прихода, а ми смо одговорили да никома никада, било архиепископу, било епископу, нисмо на онај начин плаћали наше дажбине, осим ако се узме ваша република којој ћемо радо исте намете плаћати, као што је то увек био случај, као што ћемо и убудуће увек извршавати сваку одлуку Сената, како би се овај обичај одржавао.*

104 Митровић, 2007, 201; 215–220; 229–230. У питању су три последња млетачка епископа: Марко Нигро, Петар Брути и Јован Кјерегати.

105 Farlati, 1817, 219.

106 Eubel, *HCM II*, 112.

Извори

- Eubel, C. (1898), *Hierarchia Catholica Medii Aevi I* (1198-1431); *II* (1431-1503).
Farlati, D. (1817), *Illyricum Sacrum VII*, Venetiis.,
Ивановић, К. (1965), *Будвански анали I*, Историјски записи 22/4, 623–652.
Радоњић, Ј. (1934), *Дубровачка акта и повеље I/1*, Београд.
Станојевић, Г. (1985), *Документи за проучавање друштва Котора, Будве и Паиштровића*, Бока 17, 159–201.
Thalloczy, L.; Jiricek, C.; Sufflay, E. (1913), *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I-II*, Vindobonae.
Valentini, J. (1969-1979), *Acta Albaniae Veneta II-III* (2-24), Munchen.
Вучковић, Н. (1988), *Статут Будве*, Будва.

Литература

- Антоновић, М. (2003), *Град и жупа у Зетском приморију и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд.
Антоновић, М. (1993), *Панство и Србија у XV веку*, Београд.
Blehova-Čelebić, L. (2006), *Hrišćanstvo u Boki 1200–1500. Kotorški distrikt*, Podgorica.
Божић, И. (1979), *Немирно поморје*, Београд.
Cross, F. L.; Livingstone, E. A. (1997), *The Oxford dictionary of the Christian church*, Oxford.
Тирковић, С. (1988), *Стариград – средњовековна Будва*, увод у књигу Ж. Бујуклића, Правно уређење средњовековне будванске комуне, Никшић.
Ћук, Р. (1986), *Венеција и Србија*, Београд.
Emery, K.; Friedman, R.; Speer A. (2011), *Philosophy and Theology in the Middle Ages: A tribute to Stephen Brown*, Leiden: Brill.
Јанковић, М. (1985), *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд.
Јанковић, М. (1988), *Поседи и привилегије српске цркве у Будви*, Историјски часопис 35, 31–38.
Јанковић, М. (1984), *Саборне цркве Зетске епископије и митрополије у средњем веку*, Историјски часопис 31, 199–204.
Историја Црне Горе II/2, Титоград 1970.
Јиричек, К. (1952), *Историја Срба I*, Београд.
Калић, Ј. (1979), *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, Сава Немањић-Свети Сава. Историја и предање, изд. САНУ, Београд.
Калић, Ј. (2012), *Срби у позном средњем веку*, Београд.
Марковић, Ч., Вујичић, Р. (1997), *Споменици културе Црне Горе*, Нови Сад – Цетиње.
Mitrović, K. (2014), *Imenovanje episkopa i briga o disciplini sveštenstva – elementi crkvene politike Mletačke republike na području Zete i severne Albanije (1392–1571)*, Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta, Niš, 943–953.
Митровић, К. (2007), *Млетачки епископи Котора: 1420-1513*, Београд.
Митровић, К. (2011), *Сукоб Барског архиепископа и Которског епископа око јурисдикције над католичким парохијама у средњовековној Србији*, у: Споменица академика Симе Ћирковића, Београд, 289–303.

- Спремић, М. (1994), *Деспот Бугај Бранковић и његово доба*, Београд.
- Спремић, М. (2005), *Прекинути успон, Српске земље у позном средњем веку*, Београд.
- Станковић, В. (2014), *Од Дукље до Бара. Стварање Барске архиепископије*. Црквене студије 11, 275–283.
- Станојевић, Г. (1956), *Услови примања млетачке власти града Бара 1443. године*, Историјски часопис 6, 207–213.
- Sullivan, D. (1974) *Nicholas of Cusa as Reformer: The Papal Legation to the Germanies, 1451-1452*, in: *Mediaeval Studies* 36, 382–428.
- Живковић, Т. (2004), *Црквена организација у српским земљама, Рани средњи век*, Београд.
- Живковић Т. (2004)б, *О такозваном сабору на Дувањском пољу*, у: *Зборник за историју БиХ* 4, 45–65.
- Žugaj, M. (1986), *Hrvatska biskupija 1352-1578*, *Croatia Christiana Periodica*, Vol. 10.
- Интернет страница консултована у изради рада:
www.vatican.va (*Званичан сајт Ватикана*)

**Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΤΗΣ ΜΠΟΥΝΤΒΑΣ ΣΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΜΠΟΥΝΤΒΑΣ ΣΤΟΝ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ**

Στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας ασχοληθήκαμε με το πρόβλημα του εκκλησιαστικού κέντρου στο οποίο άνηκε διοικητικά η επισκοπή της Μπούντβας στην ανατολική ακτή της Αδριατικής. Όσον αφορά στην ίδρυση της επισκοπής, δεν είμαστε σε θέση με ακρίβεια να προσδιορίσουμε το χρονικό πλαίσιο της ίδρυσης, η οποία περιτυλίγεται με διάφορους μύθους. Αυτή η απουσία των ιστορικών δεδομένων καθιστά μεγάλο εμπόδιο στην επίλυση αυτού του προβλήματος. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας ασχοληθήκαμε με τους επισκόπους της πόλης, αλλά και με την επιρροή τόσο της βενέτικης όσο και της σέρβικης εξουσίας πάνω στην εκκλησιαστική ζωή της Μπούντβας.

